

NASTOJANJA VLADIMIRA FILIPOVIĆA NA ZBLIŽAVANJU FILOZOFIJE I PRIRODNIH ZNANOSTI

ŽARKO DADIĆ

*Zavod za povijest prirodnih,
matematičkih i medicinskih znanosti
Jugoslavenske akademije znanosti i
umjetnosti*
(Zagreb)

UDK 101 (457.13) »501«

Izvorni znanstveni tekst,
primljen 20. V 1985.

Vladimir Filipović je imao vrlo široke interese ne samo u raznim područjima filozofije nego i u mnogim kulturnim i društvenim djelatnostima. Među tim brojnim djelatnostima treba svakako istaknuti i njegova nastojanja na zblježavanju filozofije i prirodnih znanosti.

Stoljećima su filozofija i prirodne znanosti bile čvrsto povezane, tako da kad se govori o njihovom razvitku ne može se odvojeno razmatrati jedno područje od drugoga. U 19. stoljeću je međutim došlo do njihova udaljavanja. S jedne strane su mnogi prirodoslovci smatrali filozofiju nepotrebnom u svom radu, a s druge su i filozofi pokazivali manje zanimanja za filozofske probleme koji proistječu iz istraživanja prirode. U 20. stoljeću ta se situacija promijenila, pa je sve više prirodoslovaca i filozofa koji teže približavanju prirodnih znanosti i filozofije. To opće nastojanje u svijetu osjeća se i u nas, a osobito u posljednje doba. Različiti su vidovi toga približavanja, a Vladimir Filipović je u mnogima od njih imao važnu ulogu.

Da se o prirodnim znanostima i njihovom značenju u suvremenom društvu ne može i ne smije govoriti a da se ne dotakne i to važno pitanje odnosa prirodnih znanosti i filozofije bilo je jasno i onda kad je Hrvatsko prirodoslovno društvo godine 1975. organiziralo simpozij o toj temi. Tada je Vladimir Filipović bio pozvan da govori o temi *Prirodne znanosti i filozofija*.¹ Koliku je važnost toj temi dao organizator skupa vidi se i po tome što je to predavanje stavljeno u programu odmah nakon uvodnog predavanja Zlatka Pavletića o značenju prirodnih znanosti u suvremenom društvu. Vladimir Filipović je i prije a i poslije tog skupa sudjelovao u mnogim nastojanjima na zblježavanju filozofije i prirodnih znanosti, ali je upravo u tom predavanju najjasnije izložio svoje stavove o odnosu filozofije i prirodnih znanosti.

¹ Vladimir Filipović, *Prirodne znanosti i filozofija*, Simpozij Prirodne znanosti i njihovo značenje u suvremenom društvu, Zagreb 1975, str. 19—21.

Upravo stoga taj se rad mora smatrati najvažnijim izvorom za upoznavanje Filipovićevih stavova o tom pitanju.

Filipović u tom radu ističe apsurdnost izoliranja prirodnih znanosti od filozofije i naglašava da također i samo istraživanje uloge prirodnih znanosti u suvremenom društvu nužno vodi na vezu s filozofskim pitanjima. Istaknuto je da i sami prirodoslovci razmatrajući tu ulogu dolaze nužno do etičkih pitanja znanosti, a zatim prešao na dodirne točke prirodnih znanosti i filozofije u okviru predmetnosti znanosti.

Tu se Filipović osvrće na težnje nekih prirodoslovaca ograničenih na vrlo uska područja svojih istraživanja, da iz svog tako uskog vidokruga odgovaraju na pitanja sveukupne opstojnosti i pojavnosti. Ti prirodoslovci, tvrdi Filipović, prave prvotnu pogrešku ponajprije prihvativši potrebu nužne znanstvene ograničenosti, a onda iz nje preskaču neopravdano u znanstvenu univerzalnost. To pitanje očito je danas aktualno, ali bilo je aktualno i u doba kad su se znanosti tek počele specijalizirati, naime krajem 19. stoljeća. Tako se i ranije isticalo argumente slične Filipovićevim protiv stvaranja predodžbe univerzalnosti na temelju ograničenog područja znanosti. Donekle su slično u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća razmišljali Bogoslav Šulek i Franjo Rački.² Filipovićevo isticanje toga problema ukazuje da je taj problem ne samo ostao prisutan i u današnjem dobu, nego da je još i aktualniji zbog sve većih specijalnosti u prirodnim znanostima.

Filipović nekoliko puta ističe da se ni danas u doba vrlo izražene znanstvene autonomije ne može zapostaviti dodirne točke prirodnih znanosti i filozofije. Dapače, danas kad i sami prirodoslovci žele raspravljati o pitanjima filozofije znanosti još se više osjećaju kao potreba zajednička nastojanja oko tih dodirnih točaka. Upravo zbog toga Filipović posvećuje dosta prostora onim pitanjima u kojima se dodiruje filozofija s prirodnim znanostima. Evo glavnih Filipovićevih misli u tom pogledu.

On ističe da se u znanstveno-istraživačkoj metodologiji razlikuju dvije vrste istraživača: 1. promatrači i eksperimentatori, koji stvaraju sigurne temelje neke znanosti; 2. teoretičari, koji u povezanosti s drugim aspektima predstavljaju viši stupanj pogleda na predmetnost. Prvi pomoću aparata za mjerenje, mikroskopa, teleskopa i drugih sprava obavljaju promatranja i služe se izoliranim promatračkim jezikom i sve snažnije obogaćuju istraživačku građu. Drugi uključujući dostignuta znanja u opće zakonitosti služe se teorijskim jezikom. Jedni su promatrači pojedinosti, a drugi sintetičari i to po mogućnosti što višeg oblika. Ti nisu dakle tek oni koji skupljaju u cjelini otkrića, nego ih novim, višim kategorijalnim sustavom interpretiraju. Iz takvih viših kategorijalnih sustava proizlazi svjetonazor u kojem se uje-

² Vidi: Žarko Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, knjiga 2, Zagreb 1982, str. 111—113.

dinjuju prirodoznanstveni istraživački napori i filozofska svijest.

Osim toga doći će do nužnog povezivanja prirodoslovlja i filozofije i tada kad se provede kritički pogled na temeljne pojmove same znanosti, kao što su to prostor, vrijeme, tvar, kauzalitet, iskustvo, eksperiment, dokazni postupak, definicije, divizija, aporija, dispoziციjski i relacijski pojmovi, kvantitativni i metrički pojmovi i slično. U vezi s tim Filipović ističe: »U evolucijama i revolucijama znanstvene svijesti na pojedinim ograničenim istraživačkim područjima svagda se radi o revidiranju ustaljenih osnovnih pojmova. Revizija osnovnih pojmova znak je otvaranja novih horizonata u istraživanju dotične znanosti same, znak je uviđanja nove dimenzije u određenju tražene predmetnosti. A tu se upravo svagda radi o novim ontološkim, a to će reći filozofskim fundamentalnim kategorijama, jer su se one, dotada uvriježene, pokazale kao nedostatne.«³

Na kraju svojih razmišljanja zaključuje Filipović: »Prirodoznanstvena, a s njima vezana tehnička otkrića, bez jasnih zadataka i ideala, drugim riječima znanosti bez filozofije našle bi se na bespuću i ne bi bile povezane s nužnim progresom prema budućnosti, kojega bi alternativa vodila do ništavila. Prirodne znanosti i filozofija ne mogu se u izoliranosti razvijati prema zadacima koji pred njima stoje.«⁴

Filipovićevu izlaganje u tom radu završava dakle s tvrdnjom da se prirodne znanosti i filozofija ne mogu razvijati u izoliranosti. To znači, niti prirodne znanosti bez filozofije, a niti filozofija bez prirodnih znanosti. Ova vrlo važna tvrdnja očito vodi na pitanje istraživača tih dodirnih točaka filozofije i prirodnih znanosti, naime na pitanje tko treba istraživati te probleme, prirodnjak ili filozof. Po Filipovićevom zaključku u tom radu proizlazi da se to može učiniti samo zajednički. Takav stav je jedini ispravan, ali na žalost ne uvijek podržavan od prirodnjaka i od filozofa koji vrlo često zadržavaju za sebe isključivu kompetenciju u tome. Šteta da se Filipović nije opširnije bavio tim važnim pitanjem u drugim svojim radovima. Premda je Filipovićev rad o prirodnim znanostima i filozofiji predan na skupu Hrvatskoga prirodoslovnog društva bio jedini njegov rad o tom pitanju, on je upravo taj važan stav o zajedničkom istraživanju dodirnih točaka prirodnih znanosti i filozofije praktično obilno potkrepljivao. A to je za zbližavanje prirodnih znanosti i filozofije u nas bilo od izuzetne važnosti. Osvrnut ću se stoga i na tu njegovu praktičnu djelatnost.

Filipović je uspostavio čvrstu vezu s istraživačima prirodnih znanosti na dva načina. Jedan od njih se odnosi na povezivanje istraživanja povijesti znanosti i povijesti filozofije u Hrvata, a drugi se odnos na filozofiju znanosti.

Povezanost povijesti znanosti i povijesti filozofije Filipović je isticao u raznim prilikama i svoja nastojanja je stalno usklađivao s

³ Vladimir Filipović, isto, str. 21.

⁴ Vladimir Filipović, isto, str. 21.

tim. Nije moguće ispravno sagledati ni povijest znanosti niti povijest filozofije, ako se istraživanja u njima međusobno ne usklade. Filipović je tu vezu jasno sagledavao, pa je istraživanja povijesti filozofije u Hrvatskoj, osobito u Institutu za filozofiju, odnosno u Odjelu za povijest filozofije Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu stalno koordinirao s istraživanjima povijesti znanosti. Posebno se to odnosilo na istraživanja rada Ruđera Boškovića. Kad je njegov Institut poduzeo objavljivanje Boškovićeve glavnog djela *Theoria philosophiae naturalis* godine 1974. Filipović je u tom zadatku surađivao s povjesničarom znanosti. I časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* koji je uređivao Filipović, a njegov Institut, odnosno Odjel, objavljivao, uvrštavao je i radove iz povijesti znanosti koji su imali dodirnih točaka s filozofijom. Nekoliko puta Filipović je isticao da je za taj časopis vrlo važno da objavljuje i takve radove.

Zalagao se osobito da povjesničari filozofije sudjeluju na znanstvenim skupovima iz povijesti znanosti i obrnuto. Takva suradnja ostvarivala se nekoliko puta, ali treba osobito istaknuti međunarodni znanstveni skup o Franji Petriću koji je godine 1979. organizirao Odjel za povijest filozofije. Isto tako su i povjesničari filozofije iz njegova Odjela za povijest filozofije sudjelovali na mnogim skupovima iz povijesti znanosti koje je organizirala Sekcija za povijest znanosti Hrvatskoga prirodoslovnog društva.

Na isti je način Filipović stalno surađivao i s Odsjekom za povijest prirodnih i matematičkih znanosti i Zavodom za filozofiju znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ali, još je jača bila njegova suradnja sa Zavodom za povijest i filozofiju znanosti Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a posebno s postdiplomskim studijem *Filozofija znanosti* Sveučilišta u Zagrebu koji se održava u Centru za postdiplomske studije u Dubrovniku. Od samog početka Filipović je sudjelovao u nastavi na tom postdiplomskom studiju. Taj je postdiplomski studij odigrao veliku ulogu u zbližavanju filozofije i prirodnih znanosti, jer su njegovi studenti i prirodnjaci i filozofi. Na njemu se između ostalog osobito povezuju granična područja filozofije i prirodnih znanosti. Filipović se mnogo zalagao da taj studij dobro napreduje i da se u njegovu okviru ostvari nužno zbližavanje filozofije i prirodnih znanosti. Njegovo sudjelovanje u brojnim ispitnim komisijama u kojima su se nalazili filozofi i prirodnjaci, daljnji su dokaz takvih njegovih nastojanja. Poseban doprinos Filipović je dao svojim sugestijama u izradi magistarskih radova koji su po svojoj tematici bili na granici filozofije i prirodnih znanosti.

Između njegovih nastojanja mora se još spomenuti činjenica da je dugo i sve do svoje smrti bio voditelj i koordinatorski projekta SIZ-a VII pod naslovom *Razvoj marksizma i njegovi aktualni teorijski putovi* u koji je uz filozofiju i posebno povijest filozofije bila uključena i

povijest znanosti, pa je i tako dolazilo do nužne koordinacije ovih dvaju područja istraživanja.

Vladimir Filipović je bio sigurno jedan od vrlo istaknutih zagovornika interdisciplinarnog istraživanja i interdisciplinarnog promatranja znanstvenih i filozofskih problema. Potakao je mnoge zajedničke akcije ili ih podržavao, pa je tako i u tom pogledu dao važan doprinos našoj kulturi.

NASTOJANJA VLADIMIRA FILIPOVIĆA NA ZBLIŽAVANJU FILOZOFIJE I PRIRODNIH ZNANOSTI

Sažetak

U radu se iznose Filipovićeve gledišta o vezi prirodnih znanosti i filozofije, osobito ona koja su zastupana u njegovom predavanju *Prirodne znanosti i filozofija* na simpoziju Hrvatskoga prirodoslovnog društva 1975. godine. Ističe se važnost Filipovićeve tvrdnje da je nemoguć izolirani razvitak prirodnih znanosti i filozofije. Prikazuje se i Filipovićevo praktično djelovanje u tom pogledu, pa se opisuju njegova nastojanja na povezivanju i koordinaciji istraživanja povijesti prirodnih znanosti i povijesti filozofije u Hrvatskoj, kao i njegova suradnja na postdiplomskom studiju *Filozofija znanosti*.

VLADIMIR FILIPOVIĆ'S ATTEMPTS AT BRINGING PHILOSOPHY AND THE NATURAL SCIENCES CLOSER TOGETHER

Abstract

The paper presents Filipović's views on the bond between the natural sciences and philosophy, especially those presented in his lecture *Natural Sciences and Philosophy* at a symposium of the Hrvatsko prirodoslovno društvo (Croatian Natural History Society) in 1975. Emphasis is placed on the importance of Filipović's statement that isolated development of the natural sciences and philosophy is impossible. Filipović's practical activity on this topic is presented, and his attempts to interconnect and coordinate research into the history of the natural sciences and the history of philosophy in Croatia is described, as well as his cooperation in the graduate studies program of *Philosophy of Science*.